

El feminismo y el abismo de la libertad.

Linda M. G. Zerilli

Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica, 2008, (Trad. Teresa Arijón)

Si tal com assenyalava Françoise Collin, el gran repte del feminisme del s. XX ha estat l'accés a l'espai públic, el temptatiu principal de Linda Zerilli en aquest llibre, aparegut originalment en anglès al 2005, és el de recol·locar el sentit pràctic i teòric d'aquesta exigència. Una exigència que implica mesurar-nos amb l'abisme d'indeterminació que el títol anuncia.

L'exercici que porta a terme aquesta professora de la Universitat de Chicago per tal d'assolir la seua fita és el d'una lectura a contracorrent de la interpretació feminista que es reivindica com un exercici de judici reflexiu. Amb molta habilitat, condueix una recerca de noves posicions no subsumible en preses de partit teòriques, les quals, en comptes de continuar indagant en les paradoxes que han acompanyat des de sempre la teoria feminista, les clausuren en atrinxeraments duals. És precisament aquesta incapacitat de desplaçar el focus de la polèmica i de repensar què està orientant les nostres pràctiques quotidianes, allò que, segons el parer de Zerilli, impedeix d'imaginar noves formes de pràctica política. Així, davant la conjuntura d'una sobredeterminació dels debats i d'una mena d'esgotament o crisi del poder desestabilitzador del feminisme, l'autora es compromet amb la tasca de construir un feminisme de bell nou. Ho farà donant-li un bon ús als materials que li ofereixen tant les pensadores de la tradició heterodoxa femenina com alguns filòsofs consagrats per la tradició occidental, com ara I. Kant, L. Wittgenstein, C. Castoriadis o J-F. Lyotard. En considerar-los pensadors demòcrates, Zerilli no dubta que cal aprofitar les seues perspectives a l'hora de repensar unes contradiccions, tensions i paradoxes que no solament caracteritzen la "turbulenta" política feminista, sinó que són els mollons de tota política que s'anomena "democràtica".

L'audaç i complexa bateria d'arguments propis i aliens que Zerilli desplega al llarg del llibre —amanit amb unes notes imprescindibles— es posen al servei de la defensa d'un sentit i un paradigma de comprensió que sembla haver sucumbit sota la preocupació de les feministes de la segona i tercera onada, en benefici d'altres qüestions espinoses com ara la subjectivitat i la identitat. Les qüestions esmentades, tot i que es troben directament implicades en la reapropiació feminista d'una esfera pública tradicionalment androcèntrica, desvien el blanc pel qual moltes dones es posaren en moviment: l'exigència d'una llibertat política radical.

Des de la introducció, l'autora incideix en la manera com la llibertat, sense haver desaparegut de l'horitzó del pensament i de les diverses pràctiques feministes, ha estat reconfigurada en el si dels debats sobre la política identitària com alliberament de les restriccions normatives de subjectivació. Així, tot qüestionant els paradigmes epistemològics que justifiquen les diverses definicions de la llibertat —aquelles que continuen restant varades en la sobirania

o en arguments sobre la justícia social i l'utilitarisme— Zerilli aposta per evidenciar els costos que té per a la llibertat mateixa la qüestió social, identificada per l'autora com l'herència política conflictiva del feminisme contemporani. Encara més, la qüestió social apareix en aquestes pàgines com una mena de cavall de Troia per a tota la configuració de la política democràtica radical.

Anunciat el nervi central del llibre com un pas endavant per intentar eixir dels *impasses* on es troba el feminisme actual, aquest punt de partença marca un distanciament crític que es fa evident en la posició escèptica que pren Zerilli respecte a dues formes d'optimisme característics dels nostres temps. D'una banda, es desmarca d'aquells que enuncien la primacia de la teoria perquè la consideren orientadora de la pràctica i, en conseqüència, malfia dels qui, arran de l'esfondrament de la categoria “dones” —subjecte de la lluita feminista—, en subratllen les conseqüències més nihilistes per a la pràctica. Pel que fa a aquest aspecte, Zerilli sembla indicar-nos que qualsevol col·lectivitat conquesta el seu nom comú no des d'unes condicions naturals o culturals donades, sinó quan és capaç de reconèixer i construir un món en comú mitjançant accions i paraules conjuntes que no poden apel·lar a un fonament últim que les legitime i garanteixi. Qui ha parlat com a dona o fent-se portaveu de les dones, només podrà descobrir retrospectivament *qui és* aquest subjecte que alhora es presenta com a predicat.

D'altra banda, aquesta teòrica de la política, pren distància de les nombroses veus que anuncien amb insistència i amb un perillós to optimista la fi del feminisme. El decreten com si s'hagués assolit el seu objectiu o com si la seua implementació sols fos una qüestió solucionable a curt termini. De fet, és el mateix sentit comú alimentat per les lògiques que converteixen tots els moments i els agents en mitjans per a assolir un fi, el que canta la caducitat del moviment de les dones. Amb el mateix talant crític, Zerilli ens adverteix que la majoria de dualitats que continuen estructurant l'aparell conceptual del feminisme, fins i tot a hores d'ara, (igualtat *versus* diferència, reconeixement *versus* redistribució, etc.) són el resultat dels enquadraments lligats a la problemàtica del subjecte i d'allò social.

Les dues qüestions anteriors, la subjectivitat i el social, tal com ens indica l'autora, tenen la seua arrel comuna en el paradigma utilitarista i adjudicatari que caracteritza la política i impedeix que la pensem com l'àmbit de la llibertat. Ací també trobem la raó per la qual Zerilli ataca el fonament epistemològic d'aquest paradigma regit per la lògica mitjans-fins. Els mateixos prejudicis que impedeixen pensar la política com a acció lliure, creativa i imaginativa, determinen l'excés d'importància que té el coneixement per a la política feminista: cal conèixer bé les condicions per triar correctament les estratègies. Però el que succeeix entre qui actua en l'espai públic, emfasitza Zerilli, sempre escapa a les restriccions de la veritat, concebuda com adequació de la descripció a la situació descrita, siga aquesta l'opressió de les dones o la d'un poble.

Convençuda de la importància de la tasca de trobar exemples *pertorbadors* en què l'exigència de la llibertat política esquinca la lògica utilitària i l'esquema

mitjans-fins que ha contaminat les polítiques democràtiques, aposta per posar al descobert la no existència de fonaments prepolítics anteriors a la fundació i necessària refundació contínua d'un "nosaltres". Des d'una orientació ben definida d'antuvi, Zerilli rellegeix amb solvència al llarg dels cinc capítols textos d'algunes dones de les dues bandes de l'Atlàntic que s'han interrogat per la llibertat i han pensat en aquest nosaltres, com ara Judith Butler, Monique Wittig, el col·lectiu de la Libreria delle Donne de Milà i Hannah Arendt. Però és amb aquesta darrera —la menys feminista de tota la sèrie i una de les pensadores més disputades que ens ha llegat el segle passat— amb qui Zerilli s'alia des del principi de la seua reflexió per sortir dels punts cecs propis d'un paradigma que Arendt va ser pionera en evidenciar i combatre.

De fet, no només el títol del llibre sinó també la mateixa construcció crítica amb la qual Zerilli mesura puntualment les distàncies de la seua proposta amb la resta d'autores, beu de la proposta d'Arendt. Segons aquesta pensadora juevo-alemanya, el paradigma instrumental del polític que ha establert la tradició metafísica és un parany on, cada vegada que s'hi ha caigut durant la història, la llibertat ha resultat ser una qüestió marginal. A més, considera que les categories tradicionals que ens han ajudat a pensar i jutjar el món han estat desacreditades davant el xoc dels esdeveniments. Zerilli pren bona nota d'aquestes advertències i mitjançant una afinada penetració en l'esperit de l'obra d'Arendt, qui segons ella "no va tenir res (bo) a dir sobre el feminisme", aconsegueix obrir un diàleg entre el feminisme i la tradició de la teoria democràtica (en la qual inscriu a aquesta teòrica de la política de difícil classificació).

Algunes de les principals tesis d'Arendt sobre l'artificialitat de l'espai de la política, la pluralitat que apareix en aquest escenari, el poder inaugural de la llibertat i de l'associació polítiques, la co-implicació de l'existència de la llibertat i el món, el rol central del judici polític i la imaginació per al reconeixement i la promoció d'aquest món que ens acomuna i ens separa... són presentades per l'autora com a tens contrapunt que ajuda a escandir els diversos passatges que ens menen cap a una redefinició del sentit de la pràctica política feminista. És la teoria arendtiana la que emmarca aquell biaix interpretatiu amb el qual Zerilli es compromet en primera persona. Així, en comptes d'obstinar-se en la pregunta pel subjecte del feminisme o concedir-li un estatut resultant de les lluites històriques per l'alliberament de l'opressió, Zerilli desplaça la qüestió vers la manera en què el "nosaltres" del feminisme és pensable "com un fràgil guany de les pràctiques de llibertat". Per tant, la comunalitat de les dones es juga en l'epifania d'un nosaltres antinatural i no objectivable abans de la seua aparició, sempre en constant joc de determinació-indeterminació. Un "nosaltres" que no accepta la lògica de la representació i, en canvi, accepta veure's suspès en l'abisme de la llibertat on regna la basarda contingència.

D'aquesta manera i amb un estil ben propi, aconsegueix fer fèrtil l'herència arendtiana per al feminisme, en l'estela d'altres pensadores com la mateixa Collin, Fina Birulés, Hanna F. Pittkin, Bonnie Honig, Sheila Benhabib, Neus Campillo, Adriana Cavarero o Cristina Sánchez, per citar-ne algunes de ben diverses. I és tal la radicalitat i la potencialitat que Zerilli albira en els

plantejaments onto-polítics d'Arendt que no dubta en criticar-la quan considera que la pròpia autora no està a l'alçada del que promet. És aquest el motiu de la crítica a Arendt quan aquesta es mostra, als seus ulls, com incapaç de pensar la imaginació política amb tota la càrrega creativa que implica aquesta capacitat. Segons Zerilli, Arendt resta engarjolada en l'exposició d'una imaginació purament reproductiva que no pot donar compte de com funciona aquell procés de reflexió i intercanvi de judicis que dóna lloc a aquest "nosaltres". El "nosaltres" no és susceptible de ser establert per categories externes al moment mateix del polític i, mitjançant l'exercici del judici, està en disposició de posar en crisi contínuament les regles que van establint-se progressivament, atès que aquestes poden acabar per negar la llibertat.

En definitiva, es pot estar d'acord o en desacord amb aquesta i amb moltes altres de les nombroses perspectives d'anàlisi que l'autora d'aquest volum va desgranant, però el que resulta innegable per a qui la llegeix és que la seua és una aportació del tot valuosa tant per a la teoria feminista, com per a la teoria política de la democràcia radical i per als estudis del pensament arendtià. I, dit de passada, paga la pena no precipitar-se amb arguments que es reclamen "més realistes" contra aquesta veu que ens alerta que el feminisme és "una improbabilitat infinita" i que la llibertat es basta a si mateixa per donar-li sentit.

ÀNGELA LORENA FUSTER
Universitat de Barcelona

Frames of War: When Is Life Grievable?

Judith Butler

London-New York, Verso, 2009

La tesis principal de Butler en *Frames of War* es que los marcos interpretativos por medio de los cuales nos es posible entender la violencia son parte material y esencial del propio acto de librar una guerra. Del mismo modo que un contenido y su envoltorio a veces no pueden separarse, lo que entendemos como "contenido" (el hecho bélico) está necesariamente enmarcado y no es posible aproximarse a él ajeno a los marcos que lo vehiculan. El marco es una estrategia activa de contención que no sólo contiene lo que *es* sino también su justificación y su interpretación, y en un contexto de guerra el marco dictamina, además de la justificación, la distinción entre las vidas que merecen ser preservadas y lloradas, y las que no.

Así, partiendo de la premisa de que las normas de reconocibilidad no son un potencial inherente a los individuos, sino que son producidas para hacer que algunos sujetos sean más reconocibles que otros, Butler denuncia las políticas